

RECENZIE

LEONCINI, Francesco. *ALTERNATIVA MAZZINIANA*. Roma: LitEdizioni, 2018, 337 s. ISBN 9788832823080.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.2.8>

Obsiahla publikácia prof. Francesca Leonciniho *Alternativa mazziniana* (Mazziniovská alternatíva) podáva v širokom rámci politiku Talianska voči strednej Európe vo vzťahu najmä k Juhoslovanom a Čechom a Slovákom, počnúc talianskym Risorgimentom a národným obrozením slovanských národov, končiac náčrtom osudu nástupníckych štátov v medzivojnovom období. Jadrom problematiky je udalosť známa aj na Slovensku ako Kongres utláčaných národov habsburskej monarchie, ktorý sa konal v Ríme 8. – 10. apríla 1918. Zúčastnili sa na ňom aj zástupcovia Československej národnej rady so sídlom v Paríži a ich blízki spolupracovníci. Bolo ich celkom osem a v zozname účastníkov boli uvedení v abecednom poradí: Edvard Beneš, Rudolf Gábriš, František Hlaváček, Štefan Osuský, Antonín Paprník, Jan Šeba, Milan Rastislav Štefánik a Lev Sychrava. Niektorí sa venovali najmä propagačnej práci, iní organizovali československé vojsko.

Leoncini túto udalosť zasadil do širšieho historického kontextu. Monografiu rozčlenil do šiestich väčších kapitol: 1. *Risorgimento, Mazzini a spojenectvo s „veľkou Ilýriou“, T. G. Masaryk*; 2. *Stredná Európa medzi národnou otázkou a nemeckou hegemoniou*; 3. *Od „Mladej Európy“ k „Hlasu národov“*; 4. *Obrat Talianska: od politiky anexii ku „Konferencii utláčaných národov Rakúsko-Uhorska“ (Rím, 8. – 10. apríla 1918)*; 5. *Milan Rastislav Štefánik, česko-slovenská légia a dilemma talianskej politiky*; 6. *Posthabsburské štáty: odsúdené na krach?*

Myslenie Giuseppe Mazziniho (1805 – 1872) medzi slovenskými historikmi nie je priveľmi pertraktované. V rámci štúdia všeobecných dejín ho vnímame predovšetkým ako politika, ktorý bojoval za zjednotenie Talianska a bol dôsledným republikánom. Na Slovensku nová edícia jeho spisov o vzťahu k slovanským národom, nanovo publikovaná pod názvom *Lettere slave e altri scritti* [Slovanské listy a iné spisy] (Milano 2007), nevyvolala nijakú pozornosť. Leoncini si všíma Mazziniho pohľad najmä na južných Slovanov. Mazzini mal o nich pomerne presné predstavy a zaujímal sa o ich politickú budúcnosť. Podľa neho by mali uvažovať skôr o federácii, než o úplnej samostatnosti, pretože v medzinárodnom kontexte sú priveľmi malí a slabí. On sám uvažoval o veľkej Ilýrii, ktorá by zahrňovala Ilýrsko-srbský štát, čiže Chorvátsko, Korutánsko, Srbsko, Čiernu horu, Dalmáciu, Bosnu a Bulharsko. Istriu síce považoval za taliansku, ale bral na zreteľ, že ďalej na juh žijú Slovania a Dalmácia je tiež slovanská. Problematiku videl v celoeurópskom kontexte. Podľa spisu *Politica internazionale* Taliansko sa malo postaviť do čela Ligy malých európskych štátov. V tej istej kapitole F. Leoncini objasnil český austroslavizmus a koncepcie T. G. Masaryka do roku 1914, a tiež Masarykovu koncepciu Novej Európy ako pásma medzi Jadranom a Baltom, ktorú písal počas prvej svetovej vojny. Leoncini pripomína, že Masaryk chápal túto geopolitickú zónu ako hrádzu v prvom rade proti nemeckému Drang nach Osten. Po boľševickej revolúcii nadobudla aj funkciu

sanitného kordónu – čiže hrádze proti preniknutiu komunizmu do strednej Európy a jeho prepojeniu s Nemeckom.

Problematiku nemeckého prenikania do strednej Európy F. Leoncini rozvinul v kapitole, ktorú nazval *Stredná Európa medzi národnou otázkou a nemeckou hegemoniou*. Venoval v nej pozornosť súpereniu Pruska a Rakúska o charakter a líderstvo v procese národného zjednocovania, Naumannovej koncepcii Mitteleuropy a tomu, ako na tento proces reagovali predstavitelia slovanských národov habsburskej monarchie. Na viacerých príkladoch demonštroval, že západná Európa východnú nepovažovala za svoju súčasť, len za svoju perifériu. Veľká Británia už v roku 1933, keď prijala Mussolinioho návrh na pakt štyroch (spolu s Francúzskom a Nemeckom), preukázala *disinterest* na východnej časti Európy. Vynechaním zo systému kolektívnej bezpečnosti ju prenechala vplyvu Nemecka, čo napokon vyvrcholilo v Mníchove.

Za veľký prínos považujem Leonciniho charakteristiku tohto geopolitického priestoru, ktorý označil ako zónu s národnými spoločnými osudom. V prvom rade je to podľa neho „*zóna súťaženia veľmocí a závislosti*“. V minulosti tvorila hranicu stretávania Byzantskej ríše s Nemeckou ríšou, neskôr sa tu stretali záujmy Benátskej republiky, Mongolov a Osmanskej ríše, severnejšie dominovalo Švédsko, neskôr vo veľmocenskom postavení zamenené Ruskom. V 20. storočí F. Leoncini pripomína Mníchovskú dohodu, Pakt Molotov – Ribbentrop, dohody medzi Stalinom a Churchillom z októbra 1944, Jaltu, rozpad Južoslávie, ktorý vyhovoval záujmom opätovne zjednoteného Nemecka na Balkánskom polostrove. Po roku 1989 neoliberalný režim vymrštil krajiny tejto zóny do najtvrdších foriem kapitalizmu, ktorých bola ušetrená po druhej svetovej vojne západná Európa vďaka Marshallovmu plánu. Po roku 1989 západné krajiny využili ľudské zdroje a trhy strednej Európy.

Ako jej druhú charakteristiku F. Leoncini uvádza, že je to „*zóna cyklicky sa opakujúceho zoskupovania*“. Obdobia, keď v nej prevládli dostredivé sily nad odstredivými, považuje za silné stránky. Takými štátnymi formáciami podľa neho bola Veľká Morava, ďalej zoskupenie, ktoré medzi Baltom a Jadranom uskutočnili Přemyslovci (Od Königsbergu po Aquileu), Jagellovská poľsko-litovská únia, zjednocujúce úsilie Eudovíta z Anjou a Mateja Korvína, ktoré narazilo na odpor západných dvorov. V zjednocovacom úsilí sa dlhodobo darilo Habsburgovcom, ktorým vďaka protireformácii účinne pomáhali pápeži. Ako tretiu charakteristiku tejto zóny Leoncini uvádza, že je to „*miesto kultúrnej spolupráce a politiky autonómie*“. Vyvracia tézu, že táto zóna generuje nacionalizmus a zdôrazňuje, že ide predovšetkým o proces utvárania národného povedomia. Stredoeurópska inteligencia stála v 19. a 20. storočí pri zrode pevného federalistického presvedčenia. Ako príklady uvádza Františka Palackého a T. G. Masaryka, chorvátskeho biskupa Strossmayera, zo Slovákov v Taliansku pomerne neznámeho Milana Hodžu, autora významnej práce *Federácia v strednej Európe, úvahy a spomienky*, ktorá vyšla prvý raz v Londýne roku 1942. Ako odporcu rozdelenia Československa spomína Alexandra Dubčeka. Z rumunských politikov Hodžových spolupracovníkov z belvederskej dielne následníka trónu Františka Ferdinanda – Aurela C. Popovicuho a Iulia Maniu. Z Maďarov Oszkára Jászihó, Mihály Károlyihó, Istvána Bibóa. Z medzivojnového Rumunska Nicolae Titulescu a Grigore Gafencu, ktorí spolupracovali s Československom v rámci Malej dohody. Po druhej svetovej vojne bol Gafencu stúpencom zjednotenia Európy,

ak by do nej patrilo aj Rumunsko. Z Bulharov Alexandar Stambolijski, z Juhoslovanov Frano Supilo, presvedčivý podporovateľ juhoslovanskej myšlienky a početné slovinské federalizačné prúdy.

V druhej časti tejto kapitoly sa autor zameril na národnostnú problematiku habsburskej monarchie s dôrazom na českú politiku a vyostrené nemecko-české vzťahy, spôsobené najmä nemeckou neústupnosťou v jazykovej otázke (odpor českých Nemcov voči jazykovým nariadeniam predsedu vlády Kazimierza Badenihu z roku 1897). Osvetlenie politiky Nemeckého cisárstva, jeho mocenskej prevahy v stredno-východnej Európe, ďalší postup na juhovýchod za pomoci výstavby železnice Berlín – Bagdad nás zavedie až na začiatok prvej svetovej vojny, keď po sarajevskom atentáte nemecký cisár Wilhelm II. plne podporil Viedeň v akýchkoľvek opatreniach proti Srbsku, nevyvímajúc ani vojnový konflikt.

Pomerne stručná kapitola *Od Mladej Európy po Hlas národov* približuje na Slovensku skoro neznámu problematiku vývinu názorov talianskych politikov a novinárov na riešenie národnostnej problematiky v habsburskej monarchii a na Balkáne počas prvej svetovej vojny. Na rozdiel od pomerne dobrej znalosti francúzskej publicistiky tohto druhu, ani revue *La Giovine Europa*, ktorú vydával od 28. marca 1914 Umberto Zanotti-Bianco pod pseudonymom Giorgio d'Acandia, ani mesačník národností *La voce dei Popoli*, vychádzajúci od apríla 1918 až po číslo 12 z marca – mája 1919, sa na Slovensku neanalyzovali. Editor prvej z nich Zanotti-Bianco bol synom talianskeho diplomata – konzula v Chanii na Kréte, neskôr pôsobil v diplomatických službách v Zadare. Umberto Zanotti-Bianco sa vďaka tomu dobre zoznámil s pomermi v Dalmácii. Počas vojny poskytol československému odboju veľké služby najmä u ministerského predsedu Orlanda a mal zásluhu na tom, že Čechoslováci sa mohli zapojiť do boja na talianskom fronte. *La Giovine Europa* sa vyjadrovala k právu národov na sebaurčenie vo všeobecnosti – v Stredomorí, v strednej Európe, v Arménsku aj Írsku. Známejší Gianni Stuparich, pôvodcom z Terstu, sa v Prahe pred vojnou zoznámil s T. G. Masarykom a bol stúpencom pretvorenia habsburskej monarchie v zmysle „väčšieho Švajčiarska“, ktoré by sa mohlo v budúcnosti stať základom budúcej federácie všetkých európskych národov. Tieto nádeje však narážali, ako píše F. Leoncini, na rakúsko-uhorský dualizmus. Umberto-Zanotti Bianco po návrate z frontu a vyliečení zo zranenia založil *La Voce dei Popoli*, v ktorej propagoval „oslobodenie románskych a slovanských národností spod nemecko-maďarskej dominancie“ a žiadal, aby národy Rakúska mohli slobodne rozhodnúť o vlastnom osude. K problematike osudu Dalmácie sa na stránkach *Voce dei Popoli* vyjadroval nie celkom jasne Niccolo Tomasseo. Nevidel ju ani ako časť Talianska (kvôli prevahe slovanského obyvateľstva), ani Chorvátska – nato bola podľa neho priveľmi ponemená.

Jadrom Leonciniho publikácie je kapitola venovaná obratu talianskej politiky od anexionizmu po Kongres utláčaných národov habsburskej monarchie v Ríme 8. – 10. apríla 1918 a naň nadväzujúca kapitola *Milan Rastislav Štefánik a česko-slovenská légia v Taliansku*. Pre Taliansko bola podstatná otázka Juhooslávie. Dňa 20. júla 1917 podpísal predseda srbskej vlády Nikola Pašić a Ante Trumbić za Juhooslavanský výbor v exile (Jugoslavenski odbor) na Korfu dohodu, že vytvorí spoločný štát Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov. Leoncini venuje pozornosť aj predchádzajúcim udalostiam a obhajuje činnosť chorvátskych exulantov v Taliansku, ku ktorým patrili známy sochár

Ivan Meštrović, Chorvát Frano Supilo z Dubrovníka, ktorý pôsobil začiatkom 20. storočia ako starosta Splitu. Prostredníctvom britského novinára Henryho Wickhama Steeda a škótskeho historika Roberta Wiliama Setona Watsona známeho aj na Slovensku kvôli kritike národnostnej politiky uhorskej vlády, uhorských volieb a masakru v Černovej, sa chorvátski exulanti už na jar 1915 dozvedeli o obsahu rokovaní Talianska s Britániou a Francúzskom o otázkach hraníc. Veľmoci podpísali Londýnsku zmluvu, ktorá bola v rozpore s prísľubmi, ktoré dali približne v tom istom čase aj Srbsku. Nastalo obdobie dlhých a komplikovaných rokovaní, v ktorých časť talianskej verejnej mienky a politikov požadovala anexiu celej Itrie a Dalmácie, čo bolo v rozpore s predstavami o rozlohe budúceho Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Tie podporili Francúzi a Angličania. Taliansko nemalo v úmysle rozbiť habsburskú monarchiu a do vojny vstupovalo tak proti nej, ako aj proti slovanským národom, na ktoré často hľadeli ako na barbarické obyvateľstvo. K dohode sa dospelo až po porážke Talianska pri Caporette v októbri 1917 a podpise Brest-litovskej zmluvy Ruska s ústrednými mocnosťami na jar 1918, čo sa prejavilo zvýšenou schopnosťou habsburskej monarchie posielat' vojská najmä na taliansky front. Taliansko-juhoslovanská dohoda bola podpísaná 7. marca 1918.

Druhá časť sa venuje histórii česko-slovenského zahraničného hnutia počas prvej svetovej vojny, od emigrácie T. G. Masaryka a Edvarda Beneša, ku ktorým sa pridala v decembri 1915 M. R. Štefánik a podstatnou mierou ho ovplyvnil tým, že ho z propagačnej sféry povýšil na diplomatickú úroveň a zaslúžil sa o postavenie česko-slovenského zahraničného vojska ako atribútu národnej nezávislosti. Leoncini podrobne analyzoval talianske pozície voči česko-slovenskému hnutiu. Mazziniovsky prúd tvorili v prvom rade Giovanni Amendola, Andrea Torre a skupina okolo Salveminiho (Zanotti-Bianco, de Vitti de Marco), kým nacionalistickým kruhom prekážala česko-slovensko – juhoslovanská spolupráca. Štefánik v apríli roku 1916 odovzdal na ministerstve zahraničných vecí dlhé memorandum s názvom *Gli czechi e l'Italia nella guerra attuale* a ďalšie možnosti nachádzal v priateľstve s Gaetanom Salveminim. Podľa Leonciniho sa Benešovi podarilo v januári 1917 iniciovať v Ríme Comitato italiano per l'indipendenza ceca (Taliansky výbor pre českú nezávislosť) so zakladajúcimi členmi Marcom Scarpom, Enricom Scodnikom z ústrednej rady spoločnosti Dante Alghieri, grófom Francom Spadom, a tiež kniežat'om Pietrom Lanzom di Scalea, nacionalistom a už v tom čase štátnym podtajomníkom na ministerstve zahraničných vecí. V marci 1918 sa rozhodlo o uskutočnení Kongresu utláčaných národov, ktorý sa na návrh Beneša a francúzskeho poslanca Franklina-Bouillona mal konať v Paríži. Briti, v prvom rade Wickham Steed dávali prednosť Rímu. Leoncini dokladá diplomatickou korešpondenciou, že postoj ministerského predsedu Talianska Vittoria Orlanda k organizovanému kongresu bol ambivalentný. Nechcel ho zakázať, ale ani podporiť. Akcia sa mala konať na súkromnej báze a vláda sa mala zdržať oficiálnej podpory podujatia. Talianske oficiálne kruhy súhlasili aj preto, aby neprenehali priestor francúzskej politike voči balkánsko-dunajským národom. Na kongrese s talianskym názvom *Congresso delle Nazionalità oprese dall'Impero austro-ungarico* bol podpísaný dokument, zvaný Rímsky pakt (*Patto di Roma*), ktorý mal tri všeobecné body a ďalšie štyri obsahujú dohodu zástupcov talianskeho a juhoslovanského národa. Leoncini ho vo svojej knihe cituje *in extenso*. Na tomto mieste len všeobecne zhrniem, že zástupcovia národov, ktoré žili úplne alebo sčasti pod nadvládou

monarchie – Taliani, Poliaci, Rumuni, Čecho-Slováci a Juhoslovania sa zhodli na tom, že majú právo vytvoriť si vlastné štáty a Rakúsko-Uhorsko pod nemeckou nadvládou je prekážkou na ceste za spoločným cieľom. Rozhodli sa proti nemu preto spoločne bojovať. Podľa Leonciniho Rímsky pakt prekonal Londýnsku zmluvu z roku 1915, i keď sa počas mierových rokovaní ukázalo, že obidve strany predkladali etnicky neopodstatnené teritoriálne požiadavky na východnom pobreží Jadranu a v provincii Venezia Giulia. Dohoda medzi Talianmi a Juhoslovania patrila k cieľom Milana Rastislava Štefánika, ktorému sa podarilo v mene Československej národnej rady 21. apríla 1918 podpísať s talianskou vládou zmluvu o utvorení a financovaní česko-slovenského vojska v Taliansku.

Monografiu dopĺňajú publikované dokumenty z diplomatických archívov a talianskej tlače, ktoré ponúkajú bádateľovi možnosť hlbšie sa zoznámiť s problematikou talianskej politiky voči strednej Európe v druhej polovici 19. storočia, počas Veľkej vojny a v nasledujúcom období s presahom až do súčasnosti.

Bohumila Ferenčuhová
Historický ústav SAV

BAUERKÄMPER, Arnd – ROSSOLIŇSKI-LIEBE, Grzegorz (Eds.). *FASCISM WITHOUT BORDERS. Transnational Connections and Cooperation between Movements and Regimes in Europe from 1918 to 1945*. New York, Oxford: Berghahn, 2017, 384 s. ISBN 9781785334689.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.2.9>

Historici a politológovia na poli fašistických štúdií dlhú dobu neboli schopní rozoznať transnacionálny charakter fašizmu. Jednotlivé fašistické hnutia dlho študovali len v národných kontextoch a ako národné/nacionalistické fenomény. Žiadne hnutie však nemôže existovať samostatne, izolovane, bez kontaktov, inšpirácií či transferov s vonkajším svetom. V posledných približne dvoch dekádach došlo, predovšetkým vďaka „novej vlne“ (*new wave*)¹ k istej „renesancii“ a obnovenému záujmu o výskum fašizmu. Tentokrát sa však tento nový záujem netýka len západnej Európy – po páde železnej opony a návratu národných historiografií z chápadiel marxistických dogiem späť k slobodnému bádaniu sa výskum sústreďuje vo veľkom i na fašistické hnutia v krajinách strednej, východnej a juhovýchodnej Európy. Vzbudilo to nový záujem o štúdium fašizmu v komparatívnej perspektíve a následne i nové zamyslenie sa nad existujúcimi definíciami fašizmu, ich fungovaním a možnou aplikáciou na široké spektrum predsa len špecifických hnutí tejto časti Európy.² Neodlúčiteľne je s tým spojené štúdium fašizmu ako transnacionálneho fenoménu.

1 GRIFFIN, Roger. Studying Fascism in a Postfascist Age. From New Consensus to New Wave? In *Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies* 1, 2012, s. 1-17. ISSN 2211-6257.

2 IORDACHI, Constantin. Fascism in Interwar East Central and Southeastern Europe: Toward